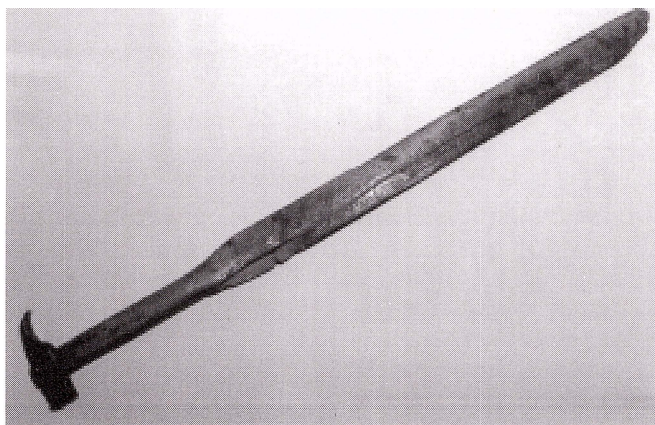

Värsta målet

- Mamma, hojtade äldsta dottern i telefonen en gång förra sommaren när hon vikarierade som lokalreporter på fjärran sydsvensk landsbygd. Vad betyder *vispesticka*? Hon hade bevistat en gammaldags ängsslåtter och skulle nu skriva om seder som var självklara i bondehushållningen bara för ett halvsekel sedan, men som redan lämnats in till historiens garderobiär. De begrepp som hon behövde för sin artikel var lika sällsynta som en gammal tvåöring. Som vanligt var det mer än bråttom och jag tänkte intensivt med mitt inre soldmålslexikon, som fungerar som en första-hjälpen-referens när livet bjuder på något oväntat. Så lätt var det dock inte och det krävdes rådplägning flera generationer bakåt innan svaret kunde ges. *Bröjnstick* skulle vi ha sagt på Sollerön; en hemgjord brynsticka för att slipa lien. Ännu ihågkommen fast troligen inte brukad längre.

Bröjnstick

(En bild växer sig fram ur minnet: gräset slås; liebladet är inte tillräckligt vasst längre; ljudet av spott mot brynet; en flink handrörelse som dansar över bladet; eggen skärps).

Många gånger har soldmålet slagits som en bro över till förståelsen av gamla ord eller till andra språk. När man föds är språket lika naturligt som modersmjölken. Men i mitt fall ville mor att jag skulle "svenska" istället. Far och fars Linamoster förstod då att här gäller det att lära krippen soldmål i brådaste rappet och det är jag förstås evigt tacksam för.

Språket bröts upp ur jorden, steg upp ur dalstråken, reflekterades av Siljans vatten. Det viskades fram, nynnades, sjöngs. Klangen formades djup och stark och höll sig motståndskraftig. Länge, länge ägnar man inte den ringaste tanke över språkliga banor, vokalsystem eller ärvda diftonger. Allt är bara härligt självklart. Som barn lär man sig på en nanosekund att skilja mellan uttrycken *i pissär å mi*¹ och *i pissär upå mi*². Utan att bli svettig på överläppen kan man sprätta ur sig ord som *ejujäj, stjyfftä, pass dåddji, stjärå stjivor, sletstjyr, å ur å snjogär!*³ - och den verkliga tungvrickaren som utmanar den mänskliga talapparaten *dynndjstjuss*⁴. I näpna munnar läggs tungspetsen mot gomtaket i saftigt tjocka *l* som i *ljotfåjl, å ljotnär yr, stjyli fotji a, fljota, stjylnad*⁵. Och inte den minsta lilla konsonant får förfaras. Allt kommer till pass.

När jag fornsvenskat mig genom ett halvt sekel förstod jag en dag vilken skatt som överlämnats i min mun och att den urnordiska frysboxen ställts till fritt förfogande. Jag öppnar detta lock allt oftare och hittar intressanta fynd. Den som växt upp inom räckhåll för kyrkklockorna på Sollerön har närmare till Gustav Vasas bibel från 1541 än till modernare versioner. I sollerömålet finns fortfarande fästena till fornspråket bevarade. Uråldriga ord, sedan länge bortglömda i dagens standardsvenska, lever ännu som *ärder, gävt, stäkkån*⁶ eller de gamla konsonantkombinationen *rd* i *sterd (stel)* och *ifjord (i fjol)*

Sedan grunnar jag på om de engelsktalande vet om att de går omkring och språkar på rent soldmål. För vad ska man säga om *I, asshole, folk, lamb, geld, threshold*⁷?

Fornengelska och fornnordiska stammar från samma germanska språkgrupp. Många ord var identiska. I modern engelska finns faktiskt uppemot tusen ord av nordiskt ursprung. Det forna släktskapet är inte svårt att se i ord som t.ex. i det till svenska svåröversatta *möjtå (må veta, may..), kripp (barn, cripple (krympling))* – även om betydelsen skiljer sig åt) och i *leva (lämma, leave.)* När jag som lillkulla försökte krångla mig upp mot mjölkpallen i Utanmyra och en förbipasserande sporde om jag börjat *gryvål* begrep min mor inget, inflyttad från Leksand som hon var, tills hon fick klart för sig att frågan gällde om jag lärt mig *krypa*. På engelska finns ordet *grovel*, samma ord, fast med en negativ klang.

Annars tänker man tvärtom; att vi använder onödigt många engelska ord i svenskan. De känns ofta lätta att forma i munnen och inbjuder till genvägar. Så

"Gryvlände kripp"

måste det ha varit för den morakall som var stamgäst på en servering hemma i Mora och alltid beställde en *mjokskåå* till sin hamburgare, eller för den nutidsstressade soldkelingen som inför en pressläggning skrek *När e ä deadline då?*

Det måste finnas fler än jag som vägrar uttala ordet för det världsspännande nätet för datorkommunikation - *webb* - med engelskt *w*. Så pratar de ju i västra Mora och Älvdalen tänker jag och det passar ju inte för en soldbo. Tänkt om någon får för sig att jag härmar en älvdaling. Jag väljer enkelt *v* i stället. Och kan man tänka sig, där får jag faktiskt stöd från Språkrådet, som rekommenderar uttalet *väbb*. Inte är det varje dag som en statlig myndighet och soldborna går i takt.

När du blir arg hörs det allt varifrån du kommer, påstår mina döttrar. Ja, ett kraftord på soldmål är som en Strong som läggs på tungan, en oskyldig men effektiv karamell. Även om de sociala nätverken som omger soldmålet inte alltid har präglats av tolerans är målet i sig aldrig återhållsamt och knappast något är tabubelagt. Jag arbetar sedan många år under kansliernas kristallkronor, där dialekt eller gårdsnamn inte är en given merit. Men soldmålet blev min rikedom att gräva ur, enär jag varken kunde luta mig mot sådant som de från de högre samhällskretsarna höll sig med: ärvda stilmöbler, etikettskoder eller fina förbindelser. Jag tänkte att jag kan i alla fall prata med vanligt folk. Det skulle också visa sig räcka långt.

När jag började mina högre förvaltningsstudier var nog jordabalken det enda jag någorlunda kände mig införstådd med. Som ett barn av lagaskiftet drillades jag i lantmäteritermer, lufsade fram i markerna letandes råstenar och insåg vikten av

att kunna avfatta överklaganden. En kurskamrat kände inte till betydelsen av ordet *rå* och med viss avund insåg jag att somliga aldrig någonsin behövt vaka över ägogränser eller lära sig den hårda vägen att all mark är indelad i fastigheter.

Vad säger man från centralt håll om dialekter idag? Vilken roll har de i ett större sammanhang? I vår tid verkar vissa göra allt för att förneka särdrag, folklivstraditioner och hembygdkänsla.

Jag ringer upp dialektavdelningen på Institutet för språk och folkminnen, vars uppgift är att främja kunskapen om dialekterna och att dokumentera och bevara dem. Institutet håller igång två stora långsiktiga och resurskrävande lexikonprojekt: dels Dalmålsordboken, som tar sin tid att få klar, (år 2027 tror man), dels ett svenskt dialektlexikon på 500 sidor. Det ska stå färdig om fem år. Uppslagsverken är tänkta för den intresserade allmänheten och för studenter och forskare. Dialektavdelningens taleskvinna menar att det inträffat en attitydförändring, en vändning för dialekterna. Nu ligger de i tiden. Olikheter ska accepteras. Man ska vara stolt över sin dialekt. Våra språk ska inte utjämnas mer nu.

Jag tänker att mitt mål funnit sig tillrätta i alla tider. Och en dag kommer media att intresserat kasta sig över oss dialekttalare och fråga ut oss om vår uppväxt på 1950-talet, som ter sig alltmer unik ju längre tiden går. Statistiskt har jag en chans att få uppleva Dalmålsordbokens utgivning. Då lovar jag att hålla mig framme. Rar och efterfrågad kommer jag att ställa mig till förfogande för intervjuer och uttalsprov. Intill dess håller jag ut. Och det är väl ingen fara än, så länge som Gud och datorn förstår soldmål (även om datorn har uppenbara problem med stavningskontrollen).

Bus Gunnel

¹ jag är kissnödig

² jag kissar på mig

³ asch, skiftet, slå medan daggen ligger kvar, skära skivor, filmjolk, och vad det snöar!

⁴ åkdon för att köra gödsel i

⁵ stor, det går för långt, behandla människor olika, flyta, skillnad

⁶ skuldror, kärt, kort

⁷ jag, arsel, folk, lamm, kastrera, tröskel